

P.J. van Koppen (2003b, 25 maart)
Toerekeningsvatbaarheid onmogelijk te
onderzoeken. *Noordhollands Dagblad*, pp. 4.

Toerekeningsvatbaarheid onmogelijk te onderzoeken

Volkert van der G.

Donderdag begint het proces tegen Volkert van der G., de verdachte in de moordzaak-Pim Fortuyn. De resultaten van het onderzoek naar de toerekeningsvatbaarheid van Van der G. zullen een belangrijke rol spelen.

Door prof. dr. P.J. VAN KOPPEN

De rechter krijgt verdachten voor zich in allerlei soorten en maten. Bij een deel van hen vermoedt hij dat ze gestoord zijn en dat die stoornis wel eens van invloed kan zijn geweest op het plegen van het misdrijf. De rechter onderzoekt dat niet zelf, want dat is een lastige opgave, zo ter rechtzitting. Hij stuurt die verdachten naar de Forensisch Psychiatrische Dienst (FPD) of, meestal de ernstiger gevallen, naar het Pieter Baancentrum (PBC) in Utrecht. Dat is een in de wereld redelijk uniek instituut, waar de verdachte gedurende zes weken wordt onderzocht. Maatschappelijk werkers gaan met familie en vrienden praten ('Hoe was hij vroeger?' en 'Heeft u iets vreemds aan hem gemerkt?'), groepsleiders doen verslag van het gedrag van de verdachte in de groep, hij wordt uitgebreid medisch onderzocht, hij wordt door een psycholoog getest en een psychiater voert gesprekken met hem. Dat alles wordt neergelegd in een rapport, waarin men de vragen van de rechter probeert te beantwoorden.

Het PBC krijgt namelijk vra-

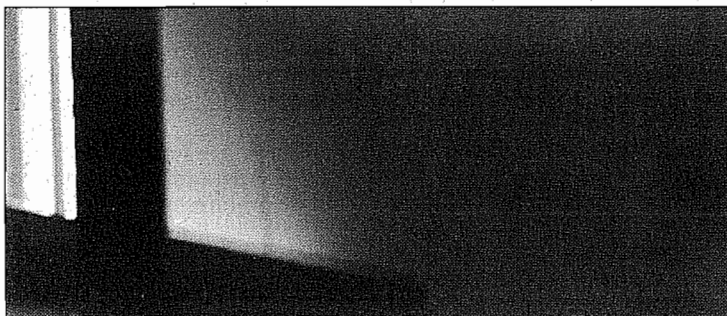
gen ten aanzien van de verdachte die, ontdaan van juridische jargon, meestal op het volgende neerkomen: was de verdachte gestoord ten tijde van het misdrijf?; is er een oorzakelijke relatie tussen die stoornis en het misdrijf? en welke behandeling is het beste voor deze verdachte? De eerste twee vragen gaan over de toerekeningsvatbaarheid. Een gestoorde dader die het misdrijf pleegde onder invloed van die stoornis is niet toerekeningsvatbaar, krijgt geen straf maar de maatregel tbs opgelegd. Hij kan dan voor zijn stoornis gedwongen worden verpleegd en behandeld. Wij kennen ook nog een tussenvorm, waarin de verdachte deels toerekeningsvatbaar wordt verklaard en dan zowel gevangenisstraf als tbs opgelegd kan krijgen. In het PBC stort men zich met die vragen vol enthousiasme op een onmogelijk taak. De vragen van de rechter kunnen namelijk helemaal niet worden beantwoord. Psychologen beschikken tegenwoordig over tests waarmee met een redelijke graad van zekerheid veel, maar niet alle, huidige stoornissen kunnen worden vastgesteld. Maar dat is de vraag niet. De rechter wil weten of Volkert van der G. op 6 mei 2002 gestoord was, niet op 1 maart 2003. Er bestaan echter geen tests waarmee wij iemands toestand twee maanden of een jaar geleden leren kennen. Wij kunnen in principe niet uitsluiten dat een huidige stoornis bij Van der G. is veroorzaakt na het misdrijf, door het plegen van het misdrijf of door de manier waarop hij in detentie is gehouden.

Dat is niet alleen een principiële probleem, maar ook een praktisch probleem. Men probeert dat te omzeilen door onder meer de gesprekken met familie en vrienden. Maar die kunnen lijden aan 'hindsight bias': nu wij menen te weten dat neef Volkert Pim Fortuyn heeft vermoord, zijn wij heel anders tegen zijn vroegere gedrag gaan aankijken. Gedrag dat bij de meeste mensen als onschuldig beschouwd wordt, wordt achteraf geïnterpreteerd als een voorbode van zijn misdrijf.

Vrije wil

Het PBC komt nog meer in de problemen in de volgende fase, als vastgesteld moet worden of de stoornis het misdrijf heeft veroorzaakt; of het misdrijf de verdachte kan worden toegerekend. Nu is toerekeningsvatbaarheid een juridisch begrip dat geen equivalent heeft in de psychologie of psychiatrie. Het veronderstelt dat mensen die toerekeningsvatbaar zijn uit vrije wil hun misdrijf pleegden. En dat veronderstelt weer dat er een vrije wil bestaat en dat die onderzoekbaar is. Nu kunnen wij wel denken dat wij van alles uit vrije wil doen, zoals op dit moment deze krant lezen, maar dat betekent nog niet dat dit begrip wetenschappelijk iets voorstelt. Als wij willen vaststellen of de vrije wil bestaat, moeten wij op z'n minst van één handeling van één enkele persoon vaststellen dat die niet teweeg is gebracht door een externe oorzaak, in heden of verleden. Dat is een onmogelijke opgave. De problemen voor het PBC zijn nog niet voorbij. Er is

slechts één bron waarop de psychiater kan afgaan bij het vaststellen van een oorzakelijke relatie tussen al dan niet vermeende stoornis en het misdrijf: de verdachte. Dat doet hij door een psychiatrische verhoor te stellen van de bekende vraag van de sportverslaggever: 'Wat ging er door je heen toen?' Er zijn gevallen beschreven waarin een intelligente verdachte succesvol de psychiater om de tuin leidde, want die heeft geen mogelijkheid om het verhaal van de verdachte te controleren. Een recent voorbeeld is Ferdie E., de moordenaar van Gerrit-Jan Heijn, die zegt dat hem dat gelukt is. Als wij de verhalen van de pers mogen geloven valt Volkert van der G. in dezelfde intelligentie categorie. De opgave aan het PBC lijkt helemaal niet te vervullen al de verdachte ontkent, want dan valt de voornaamste informatiebron weg. Dat lost het PBC op door dan het dossier goed te lezen. In een recente zaak kwam een verdachte pedofiel uit het PBC-onderzoek naar voren als een wat passieve lobbes die nogal onsuccessvol in het leven stond. Hij ontkende de moord op het kind gepleegd te hebben. Het PBC kwam tot de verrassende conclusie dat de verdachte passief-agressief was en dat er sprake was van stuwning van agressieve gevoelens. Die agressiviteit kon het PBC alleen ontlenen aan het dossier waarin een nogal gruwelijk misdrijf werd beschreven; maar dat ontkende de verdachte nu net gepleegd te hebben. Het laatste probleem van he

Religieuze drijf

Oorlog Irak

Er zijn al veel doelstellingen genoemd die de VS heeft met de oorlog tegen Irak: ontwapening, verdrij-

wereld, gebaseerd op democratie en erkenning van mensenrechten, en de islamitische wereld, waarvan de naties voortdurend geregeerd worden door autoritaire regimes. Welke politieke en economische

heid eken

PBC is dat de rechter om een rapportage vraagt op een moment dat de verdachte nog alleen maar verdacht is. Het onderzoek op het PBC is echter alleen mogelijk als men tenminste als werkhypothese neemt dat de verdachte de dader is.

Logica

Dat wordt opgelost door, aan het einde van een rapport van vele pagina's dat is gebaseerd op de schuld van de verdachte, in de conclusie nog even de woordjes 'indien bewezen' te frommelen. Wie de logica kan uitleggen van een conclusie van het PBC waarin de verdachte - indien bewezen - toerekeningsvatbaar wordt verklaard in een zaak waarin hij vervolgens wordt vrijgesproken door de rechter omdat hij het niet heeft gedaan, mag het zeggen.

Rechters in Nederland volgen niettemin vrijwel altijd het advies van het PBC. Wat moet de rechter anders? Hij is jurist en kan moeilijk de psyche van de verdachte zelf gaan onderzoeken. Het PBC kan wél anders. Onder forensische deskundigen bestaat het goede gebruik dat vragen van de rechter waarop wij geen antwoord weten ook niet beantwoord worden, bijvoorbeeld omdat daarover geen wetenschappelijke kennis bestaat. Het wordt tijd dat de deskundigen van het PBC zich bij die goede gewoonte aansluiten.

Prof. dr. P.J. van Koppen is senior hoofdonderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden en hoogleraar rechtspsychologie aan de Universiteit Antwerpen.

□ Volkert van der G. wordt gearresteerd na de dodelijke schietpartij op Pim Fortuyn.

Foto GPD/Ton Kastermans

eer Bush wordt over hoofd gezien

Al in zijn verkiezingscampagne van 1999 vertoonde Bush messianistische trekken. „Ik geloof dat God mij als president wil”, verklaarde hij plotseling. Zijn messianisme is gekoppeld aan een neoconserva-

tieve oorlog' tegen Irak. Nu vallen er bommen op Bagdad. Er wordt door het christendom een diepe afkeer, haat en woede gezaaid onder moslims en een nieuwe generatie islamitische martelaars gekweekt.

jarenlang voert de soennitische clan van het Baath-regime een wrede onderdrukingspolitiek tegen sji'itische moslims, die een minderheid in Irak vormen. Ook houdt Saddam de (met Rome verbonden) Chalde-

christenen, vooral in West-Europa en Noord-Amerika, op scherp zet en tot een radicalisering onder moslims zal leiden, staat buiten kijf. Bovendien wordt ook de toch al zo